

NASUHZÂDE ALÍ PAŞA VE RUM İSYANI
ZEKERİYA KURŞUN

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0101
Tarih: 030

NASUHZÂDE ALİ PAŞA VE RUM İSYANI
ZEKERİYA KURŞUN

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kapak Resminde Kullanılan
Gemi Görseli
İdris Bostan, Kürekli ve Yelkenli Osmanlı
Gemileri, Kapudane Gemisi

Kitap Editörü
Dr. Mehmet Yılmaz Akbulut

Son Okuma
Ömer Uzunağaç

VakıfBank Kùltür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2021

ISBN 978-605-7947-84-0

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi
Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Ağustos 2021

NASUHZÂDE
ALÎ PAŞA
VE
RUM İSYANI
ZEKERİYA KURŞUN

ZEKERİYA KURŞUN

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı olarak görev yapmaktadır. Marmara Üniversitesi'nde otuz yıldan fazla öğretim üyeliği; çeşitli kademelerde yöneticilik ve kurul üyeliklerinde bulundu. Osmanlı dönemi Arap coğrafyası, Orta Doğu'nun yakın dönem siyasi tarihi, Türk-Arap ilişkileri ve Kuzey Afrika üzerine Arap ve Avrupa ülkelerinin arşivlerinde araştırmalar ve gözlemler yaptı. Bu konulardaki çalışmalarına devam etmektedir. *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri* (İstanbul 1992), *Necid ve Ahsâ'da Osmanlı Hakimiyeti: Vehhâbi Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı* (TTK, Ankara 1998), *The Ottomans in Qatar* (İstanbul, 2002); *Basra Körfezi'nde Osmanlı – İngiliz Çekişmesi: Katar'da Osmanlılar 1871-1916* (TTK, 2004) gibi kitaplara imza attı. Ayrıca İngilizce ve Arapça kitapları, çevirileri ve pek çok ortak çalışması bulunmaktadır. Birçok bilimsel projede yer aldı. Bilimsel ve popüler dergilerde, günlük gazetelerde makale ve yazıları yayımlandı. Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih Komisyonu üyeliği ve Türk Tarih Kurumu muhabir üyeliklerinde bulundu. Hâlihazırda kurucusu olduğu Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği'nin (ORDAF) başkanlığını yürütmektedir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

GİRİŞ

LİYÂKAT VE TEŞRİFAT: MAHZENDEN DİVANHANEYE 17
Bâbîâlî'de Bir Gün 17
Bir Bahriyelinin Doğuşu: Nasuhzâde Ali Bey 22

BİRİNCİ BÖLÜM

PAŞA'YA KARŞI BEY: TEPEDELENLİ ALİ PAŞA VE NASUHZÂDE ALİ BEY 31

İKİNCİ BÖLÜM

AKDENİZ'DE İSYAN VE NASUHZÂDE ALİ BEY 45
Filiki Eteryâ, Kleftler, Palikaryalar ve İzbandutlar 45
Başbuğ Nasuhzâde Ali Bey ve Mora İsyanı 56
Rum Patriği V. Grigorios ve Sadrazam Benderli Ali Paşa'nın İdamları 61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL VE RUM İSYANI 71
İsyân ve Fetva: İstanbul'da Çözüm Arayışları 71
Ali Bey'in Ateşten Gömleği 80
Preveze Önlerinde Zor Günler 90
Nasuhzâde Ali Bey'in Deniz Harekâtları 97

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MORA'NIN DÜŞÜŞÜ: TRİPOLİÇE KATLIAMI VE ALİ BEY'İN DONANMA
SERASKERLİĞİ 105
Tripoliçe Katliami 105
Kaptanıderyalığa Giden Yol: Donanma Seraskerliği 113

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAKIZ VAKASI VE PAŞALARIN KAVGASI	129
Kaptanıderya Nasuhzâde Ali Paşa'nın Donanması	129
Sakız Adası ve Vâhid Paşa	141
Sakız Vakası	149
Paşaların Kavgası	155
Kuyudaki Taş: Kavganın Sebebi Neydi?	176

ALTINCI BÖLÜM

AKDENİZ'DE ÖLÜM	181
Ali Paşa'nın Elîm Ölümü ve Kaynakların Dili	181
Batı Basını: "Kaptan Paşa Öldü!"	195
Sakız'dan Alınan Esirler ve Pencik Meselesi	210
Vâhid Paşa Ne Söylüyor?	218

YEDİNCİ BÖLÜM

ALİ PAŞA'DAN SONRASI	233
Devlet'in Dili, Padişahın Feryadı	233
Stratford Canning ve Reisülküttap Mehmet Sadık Efendi'nin Müzakereleri	241
Mahrûkîzâdeler	249
Sonuç	255
Ekler	261
Kaynakça	283
Dizin	289

ÖNSÖZ

Bu kitabın kahramanı Kaptanıderya Nasuhzâde Ali Paşa'dır. Onun belgelere yansıyan kısa ve ilginç hayat hikâyesi kadar, kitabın konu edindiği zaman, mekân ve olayların kahramanları da aynı derecede ilginçtir. Bu yüzden kitap hem bir biyografi hem de bir dönemin monografisidir. Bu kitap ayrıca, Türk modernleşmesinin öncüsü olan Sultan II. Mahmud'un saltanatının ilk yıllarına ışık tutup reformlarının zihni arka planını dolaylı bir yoldan anlatmayı hedeflemektedir.

Modern dünyanın kuruluşuna giden sürecin başlangıcı sayılan 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başları genellikle padişah, kral, vezir ve başbakan gibi önde görünen kişilerle anılagelmiş veya anlatılmıştır. Oysa modern dünyanın kuruluşunda asıl zorlukları yaşayanlar, nazırlar, seraskerler, kaptanıderyalar, hülâsa birincilerin gerisinden gelenler; hatta üçüncü, dördüncü sıradakiler olmuştur. Bu dönemde olayların yoğun olması tarihçilerin birinci sıradakileri daima göz önünde tutmasına; ikinci, üçüncü sıradaki simaları da ihmal etmesine sebep olmuştur. İşte Ali Paşa sadece bunlardan birisidir. Onun ele aldığımız on iki yıllık resmî hayat hikâyesi sırasında yaşananlar, yaşanamayanlar, hayatını kaybedenler veya elinden alınanlar hesap edildiğinde kahramanların, başına devlet kuşu konanların, kurbanların, hainlerin ve arada kalanların hayatları toplandığında koca bir yüzyılı ortaya çıkartmaktadır.

Denizler ve bahriyelilerin tarihteki yerleri her zaman önemli olagelmışken 19. yüzyılın başlarında bu önem katlanarak

artmıştır. Avrupa'da gelişen üretim, daha fazla ham maddeye ve pazara ihtiyaç duyunca, denizler de paylaşım çatışmalarının ana mekânı olmuşlardır. Karadaki geleneksel güç kullanımı denizlere kaymış ve tabii olarak daha fazla gemisi, daha iyi yetişmiş personeli olan devletler öne çıkmıştır. Bu dönemde Akdeniz, Fransız ve İngiliz rekabetine sahne olurken, tarih boyunca sıcak sulara inme rüyası gören Rusya'ya da yeni fırsatlar çıkmıştır. Karadeniz ve Akdeniz'deki hâkimiyetini kaybeden Osmanlı Devleti'nin denizleri, uluslararası rekabetin çatışma ve çekişme alanları hâline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılının denizlerde ve denizciler eliyle belirlendiğini söylemek abartı değildir. İmparatorluğa ilk darbe müttefik bildiği Fransa'dan gelmiştir. Napolyon'un 1798 Akdeniz (Mısır) seferi Osmanlı'nın geleceğini belirleyen en büyük darbe olmuştur. Napolyon'un seferini menfaatlerine aykırı bulan İngilizlerin de Amiral Horatio Nelson kumandasında Akdeniz'e donanma göndermeleri, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl siyasetinin tamamında en etkili amildir. Yüzyılın başında Fransızlara karşı İngilizler ile geliştirilen ikili ittifak (Osmanlı-İngiltere), İngiltere'yi Osmanlı devletine sınırdaş yaptığı gibi, üçlü ittifak (Osmanlı-İngiltere-Rusya) ile Rusların da Akdeniz'de aktif olmalarının yolunu açmıştır.

Mısır'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesi ve ancak İngilizlerin denizden gelen yardımıyla kurtarılabilmesi; tersane ve donanmaya daha fazla önem verilmesini gerektirmiştir. Savaşçı bir ruhu olmamasına rağmen III. Selim, yaşananlardan ders alarak Küçük Hüseyin Paşa'nın idaresinde bir dizi tedbirlere başvuracaktır. O tarihte dünyadaki deniz savaş araçlarının teknoloji bakımından birbirinden çok fazla farkı yoktur. Dünya denizlerinde dolaşan gemilerin hemen tamamı yelkenli olup daha ziyade 17 ve 18. yüzyılın teknolojisini temsil etmektedirler. 19. yüzyılın başlarında daha büyük ve daha fazla top taşıyabilen gemiler öne

çıkmiştir. Ancak bundan daha da önemlisi gemilerin üstündeki denizcilerdir. Belki Osmanlı merkezi donanmasının hissettiği en büyük eksiklik de burada yatmaktadır. Bunun farkında olan Küçük Hüseyin Paşa, maharetli sivil denizcileri de tersaneye kazandırmak, tersanede eğitim verip donanmanın personeli yapmak yolunu seçmiştir. Bu kitabın (ilerleyen bölümlerinde okuyacağınız) kahramanı da bu sivil denizcilerin arasından çıkmıştır.

Elinizdeki kitap uzun zaman önce bir fotokopi makinesinin başında tasarlandı. Henüz dijital imkânların olmadığı bir dönemde Osmanlıca kitapları çoğaltıp bizlere büyük katkı veren ve akranım birçok tarihçinin buluşma noktası olan Hanefi Kayan'ın küçük dükkânında ilgi bekleyen bir risale, bende Nasuhzâde Ali'ye (Bey/Paşa) merak uyandırdı. İleriki sayfalarda hikâyesini okuyacağınız o küçük risale, aslında Ali Paşa'yı anlatmıyordu, isim vermeden onunla kavga ediyordu. Önce sıradan bir polemik sandığım metni okudukça metindeki kahramanlara da ilgim arttı, hatta bu metni lisansüstü derslerime bile taşıdım.

Aynı sıralarda bir aile arşivini düzenleyen arkadaşım merhum Yücel Dağlı'dan aldığım haber beni yeni bir arayışa sürükledi. Yücel Dağlı, Ali Paşa'nın torunlarından Cem Mahruki'nin arşivini tasnif ediyordu. Beni de Cem Mahruki ile tanıştırdı. Fakat ne yazık ki aile arşivinde Ali Bey dönemine dair doğrudan bir şey yoktu. Daha ziyade Nasuhzâde ailesinin II. Meşrutiyet yılları ve sonrasını aydınlatan belgelerin bulunduğu bu arşiv, bende hayal kırıklığı yaratsa da konuya olan ilgi ve iştahımı artırdı.

Öncelikle dönemin kroniklerine başvurdum, ama orada da aradığımı bulamadım. Dönemin olayları bazen tafsilatlı bazen de muhtasar bir şekilde ele alınırken, ikinci ve daha alt sırada yer alan Ali Bey/Paşa'nın erken dönem hayat ve faaliyetlerinden ya iz yoktu veya sınırlı bir şekilde bahsediliyordu. Ali Bey'in yaptıkları bile *riyâle bey*, *patrona* veya *kapudâne bey* denilerek, ona

değil, rütbelerine mâl ediliyordu. İstisnai olarak kaptanıderyalık döneminden bahsedilirken ismi zikrediliyordu. Ancak kısa süren bu dönemin de bütün olaylarını değil, daha çok ilginç bulunan tartışmalı ölümünü/şehadetini konu ediyorlardı. Devrin muharrirlerinden Şânizade, Esad Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa neredeyse birbirlerini tekrarlıyorlardı. Üstelik özellikle Ahmed Cevdet Paşa'nın tekrar ettiği bu bilgilerin önemli bir bölümünü de daha önce zikrettiğim risaleden hiç eleştirmeden aktardığı belli oluyordu. Esad Efendi'nin eksiklerini tamamlama iddiasında olan Abdurrezzak Bâhir Efendi ise kalemini Ali Paşa'yı tarihe gömmek için kullanıyordu.

Sıra arşivlere gelmişti. Tabii olarak dönemin fonları tarandığında vakanüvislerin neden isimden çok rütbelere odaklandıkları anlaşılıyordu. Hatta bu durum modern dönemlerde yapılan kataloglara bile yansımıştı. Belgelerin dönemsel özellikleri ve yazışma üslubu, faillerinden ziyade olayı ve o sırada taşıdıkları unvanları öne çıkarıyordu. Belgeler, “kapudâne bey” veya “kaptanpaşa” unvanlarını kullanıyor, yazışmaların altındaki imza ve mühürler genellikle arka planda kalıyordu. Aynı *Defterleri* örneğinde olduğu gibi çoğu kere mühür ve imzalar da ortadan kalkıyordu. O dönemde yaşamış bir şahsiyetinin biyografisini yazmak için birçok olayı, kahramanlarını ve devrin sık sık değişen devlet adamlarını da bilmek/öğrenmek gerekiyordu.

Tabii olarak, olayların peşinden gidip, *riyâle*, *patrona*, *kapudâne* ya da *kaptanpaşadan* bahseden her belgeye müracaat ederek, Ali Paşa'nın izini bulmaya çalışmak büyük bir zaman aldı. Belgelerde Ali Paşa'ya rastladıkça, onun ve etrafındakilerin yaşadığı ve tarih yazımında detaylarda kalan, hatta unutulmuş pek çok hadise de kitabın kapsamına girdi. Şüphesiz zor bir dönemde tahta geçen ve devletini, iktidarını Ali Paşa gibi devlet adamları

üzerinden korumaya çalışan Sultan II. Mahmud da kitabın en önemli simalarından birisi oldu.

Ali Paşa, hakkındaki belgelerin varlığına rağmen –muhtemelen kroniklerin tarih yazımındaki yönlendirmesiyle– modern tarih araştırmalarında da çok sınırlı bir şekilde yer almıştır. Fevzi Kurtoğlu 1944 yılında yayımladığı kitabında kısmen ondan ve özellikle Akdeniz’e çıkan donanmasından söz etmiş, ayrıca *kapudâne* atanması konusundaki bir belgeyi de neşretmiştir. İsmet Parmaksızoğlu 1952’de Kazasker Mehmed Hafid Efendi’nin kaptanıderya biyografilerini içeren kitabını yayımlarken, eksik kalanları tamamlamak adına Ahmed Cevdet Paşa’dan naklettikleriyle Ali Paşa’nın hayatına adeta bir perde çekmiştir. Özellikle 1980’li yıllardan sonra Nasuhzâde Ali Paşa döneminin en önemli hadisesi olan Tepedelenli Ali Paşa meselesi ve Rum İsyanı’ını (Yunan ayaklanmalarını) konu alan pek çok makale ve araştırma yapılmış olmasına rağmen Nasuhzâde Ali Paşa ya hiç zikredilmemiş veya tesadüfen anılmıştır. Bu konuda araştırmacıların ilk başvuru eseri olan *İslam Ansiklopedisi*’nde [Türkiye Diyanet Vakfı] bile pek çok kaptanıderya ve Ali Paşa ile birlikte Akdeniz’de bulunan diğer paşaların biyografileri varken onun adı sadece bir yerde, Ali Fuat Örenç’in kaleme aldığı “Sakız” maddesinde geçmektedir. Hamiyet Sezer’in doktora çalışması, Ali Paşa’nın içinde yer aldığı olayları, devletin Tepedelenli Ali Paşa’yı ortadan kaldırma girişimlerini anlatan bir araştırma olmasına rağmen Ali Bey/Paşa’nın adı (*Kapudâne* olarak Ali Bey) tesadüfen sadece bir kere geçmektedir. Aslında burada zikretmediğimiz döneme ait pek çok araştırmada durum farklı değildir. Filiz Yaşar’ın 2006 yılında yayımlanan yüksek lisans tezi diğerlerinden farklılaşarak, Sakız olayını anlatırken, Ali Paşa’ya da yer vermiştir. Ancak o da büyük ölçüde kurgusunu Mehmed Emin Vahid Paşa’nın anlatımı ve iki paşa arasındaki çekişme üzerinden yapmıştır.

Ahmet Kılıç'ın 2016'da *Vahîd Paşa ve Vakıfları* üzerine yaptığı tezi de tabii olarak bu kabildendir.

Bu çalışmalardan önce 2000'li yılların başında bu satırların yazarı tarafından kaleme alınmış olan yirmi sayfalık bir müsveddeyi; okuması ve fikir vermesi için aile arşivinden istifade ettiğim Cem Mahruki'ye vermiştim. Benim yazdığım ama yayımlamadığım o metin, internette muhtelif sitelerde yazılan Ali Paşa'nın biyografilerinde kullanılmıştır. Ancak bugüne kadar Osmanlı bahriyesinde klasik dönemin sonu, modern dönemin ilki olan Kaptanıderya Ali Paşa hakkında tam bir biyografi kaleme alınmamıştır. İşte elinizdeki kitap bu ihtiyacı karşılamayı amaçlamaktadır. Ancak bu çalışma sadece onun biyografisine ve dönemine mütevazı bir katkıdır. Bundan sonra yapılacak yeni mukayeseli çalışmalar ile dönem daha fazla aydınlanacaktır.

Kitabın kaynakları, yukarıda zikredilen kroniklerin dışında ağırlıklı olarak Osmanlı belgeleridir. Söz konusu belgelerden yeterince istifade edilirken, mümkün mertebe Ali Paşa'nın etrafındaki olayların dışına çıkılmamaya çalışılmıştır. Ancak onu anlamak için, yaşadığı zaman, mekân ve olayları tasvir eden anlatımlara yer vermekten de kaçınılmamıştır. Öneme binaen yer yer belgelerden sadeleştirerek alıntılar yapıldığı gibi gerekli görüldüğü hallerde dipnotlarda da belgelerin transkripsiyonları verilerek araştırmacıların orijinal metni görme imkânı sağlanmıştır. Ali Bey'in görev yaptığı mekânların isimleri belgelerde geçtiği gibi verilirken yer yer orijinal isimleri de gösterilmiştir. Mekân isimlerinde dönemin dili muhafaza edilmiştir. Mesela hiçbir yerde Ege Denizi tabiri kullanılmamıştır. Kitap boyunca kullandığımız pek çok ifade ve kavram doğrudan bizim tercihimiz değildir. Bunlar dönemin bakışını ve ruhunu yansıtan ifadelerdir ve aslına sadık kalmak adına değiştirilmeden aktarılmıştır.

Bu kitabın merkezinde her ne kadar Nasuhzâde Ali Bey/ Paşa durmakla birlikte; Tepedelenli İsyanı, Rum Ayaklanması ve bu çerçevede iki önemli hadise olan Tripoliçe Katliamı ve Sakız Vakası da Ali Paşa'yı ilgilendirdiği ölçüde ele alınmıştır. Bu bağlamda, modern Türk-Yunan tarihinin psikolojik zeminini oluşturan bu son iki olay; hem Osmanlı belgelerinden hem de Yunanların sıkça kullandığı Gordon (1832), Finlay (1861) ve Valtos'un (1913) eserlerinden yararlanılarak yazılmıştır.

Bu çalışma elbette bütün dönemi aydınlatma iddiasında değildir; ancak devlet adamlarının üzerinden bir dönem okuması yapmayı amaçlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun merkez odaklı anlatımından kısmen uzaklaşarak ikinci, üçüncü derece-deki kahramanları üzerinden ve taşradan merkeze bakışı sunma gayreti gütmektedir. Elinizdeki kitap, tarihin seyrinde şanlı zaferler kadar, hezimetlerin de önemli bir yerinin ve hatta milletlerin hayatında olumlu katkılarının olabileceğini ortaya koymak iddiasındadır.

Bu kitap uzun bir sürede kaleme alındı. Bir makale olarak tasarlanmasından kitaba dönüşümüne kadar pek çok kere kesintiye uğradı ama bu süreç içinde kitabın meydana gelmesinde pek çok kişinin de katkısı oldu. Bu vesile ile burada isimlerini anmadığım herkese teşekkür ediyorum. Ancak bazılarının isimlerini zikretmek gerekmektedir. Osmanlıca kaynaklara erişimin zor olduğu zamanlarda Vahîd Paşa'nın risalesini çoğaltıp araştırmacıların hizmetine sunarak bu konuya merak duymama imkân sağlayan Hanefi Kayan; Nasuhzâde'nin aile arşivinden haberdar eden ve dostluğu ile daima iftihar ettiğim kardeşim merhum Yücel Dağlı; yeterli kaynak bulamasam da aile arşivini bana açan Cem Mahruki ilk teşekkürü hakedenlerdir. Kitabın makale müsveddesini okuyup fikir veren Ali Fuat Örenç, son nüshasını okuyan Ali Okumuş ve Hasip Saygılı meslektaşlarıma katkıların-

dan dolayı müteşekkirim. Derslerimde bahsi geçtikçe ilgi duyan ve hatta buldukları malzemeleri de bana ulaştıran öğrencilerimi de atlamam gerekmektedir. Tez olarak önerdiğim halde iltifat etmemeleri de bir teşekkür konusudur. Onlar kabul etseydi ben bu kitabı yazamayacaktım. Arşivden bazı belgeleri benim için derleyen Ali Sarı, Ali İhsan Aydın ve Tuba Yıldız'a teşekkür ederim. Deniz Arşivi konusunda fikir vererek vakit kazanmamı sağlayan Mehmet Korkmaz'a ve salgın döneminde Osmanlı Arşivi görsellerine kolayca erişim sağlayan Devlet Arşivleri Başkanlığı'na ve kapak resmini sağlayan Coşkun Yılmaz'a teşekkür etmeyi de görev bilirim. Ayrıca kitabın yayımlanması konusunda gayret gösteren Vakıfbank Kültür Yayınları yetkilileriyle kitap editörüm Dr. Mehmet Yılmaz Akbulut'a müteşekkirim.

Kuşkusuz en büyük teşekkür de evimizi bir "yazı evine" çevirip bu kitap ve diğer yazı faaliyetlerime sabırla tahammül eden eşim Filiz ve oğullarım Ali Murat ve Fikret Taha'yadır.

Zekeriya Kurşun
İstanbul, Mayıs 2021